

บทที่ 5

สรุปผล และอภิปราย

ทิศทางการเจริญเติบโตของเมือง

เมื่อพิจารณาจากภาพถ่ายทางอากาศแต่ละปี ประกอบกับผลการวิจัยที่ได้จากการวิเคราะห์กราฟความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนหน่วยการเจริญเติบโต กับเสียทิศทางต่าง ๆ พบว่า ปีพ.ศ. 2495 - 2510 การการเจริญเติบโตเกิดขึ้นมากทางทิศตะวันตกของเมือง ซึ่งเป็นส่วนที่ต่อเนื่องจากพื้นที่ชุมชนเมืองและพื้นที่เศรษฐกิจเดิม ในเขตเทศบาลเมืองจันทบุรี และลักษณะพื้นที่เป็นเนิน ปลอดภัยจากอุทกภัย ส่วนทิศตะวันออก ซึ่งต้องข้ามแม่น้ำจันทบุรีไปอยู่ในเขตเทศบาลตำบลจันทนิมิตในปัจจุบัน หรือสุขาภิบาลจันทนิมิตในอดีต มีการเจริญเติบโตน้อย เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่มและทางน้ำหลาก และเมื่อพิจารณาจากสถิติการเกิดอุทกภัย (พระครูธรรมสรคุณ, 2543) ของเมืองจันทบุรี พบว่า ในรอบ 1 ปี การติดต่อระหว่างสองฝั่งแม่น้ำ ต้องประสบปัญหา หรือถึงขั้นหยุดชะงักในฤดูน้ำหลาก เกือบ 4 เดือน คือ กรกฎาคม ถึง ตุลาคม นั่นคือ มีปัจจัยทางกายภาพเป็นตัวกำหนด โดยเฉพาะลักษณะทางธรรมชาติ เช่น ความสูงต่ำของพื้นที่ (Terrain) ที่ดอน ที่ลุ่ม ทางน้ำหลาก เป็นต้น

ปี พ.ศ. 2510 – 2518 ชุมชนเมืองเจริญเติบโตไปทางทิศตะวันตกมากขึ้น เนื่องจากมีโครงการขนาดใหญ่ คือ การก่อสร้างสวนสาธารณะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นสิ่งดึงดูดให้เกิดการขยายตัวมากขึ้นในบริเวณโดยรอบ ส่วนทิศตะวันออกมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นเช่นกัน เนื่องจากการก่อสร้างสะพานศรีรัตนและสะพานวัดจันทร์ รวมทั้งการพัฒนาเส้นทางจากเมืองจันทบุรี ถึงจังหวัดตราด คือทางหลวงหมายเลข 3154 (ถนนศรีรัตน) นั่นคือ ปัจจัยทางกายภาพยังคงเป็นตัวกำหนดทิศทางการเจริญเติบโต โดยเฉพาะโครงสร้างพื้นฐานที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ถนน สะพาน เป็นต้น รวมทั้งปัจจัยด้านนโยบายการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ของภาครัฐ ที่ทำให้เกิดแรงดึงดูดด้วย

ปี พ.ศ. 2518 – 2523 ชุมชนเมืองเจริญเติบโตไปทางทิศตะวันออกมากขึ้น ด้วยเหตุผลและปัจจัยเดียวกันกับ ช่วงปี พ.ศ. 2510 – 2518 และมีปัจจัยทางเศรษฐกิจอันุมัติ ที่เสริมให้มีการพัฒนาเมืองอย่างสูงในขณะนี้ เช่นกัน

ปี พ.ศ. 2523 – 2533 ช่วงระยะเวลา 10 ปีนี้ การเจริญเติบโตเกิดขึ้นอย่างมากในทิศตะวันออกเฉียงใต้, ทิศใต้, ทิศตะวันตกเฉียงใต้ และทิศตะวันตก โดยจะสังเกตเห็นว่า ทิศทางการเคลื่อนตัวของชุมชนยังคงก่อนไปทางตะวันตกมากกว่า เนื่องจากเป็นที่ดอน และมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวก โดยเฉพาะทางหลวงหมายเลข 316 (ถนนรักศักดิ์ขมูล) ซึ่งเชื่อมต่อยกหว่าง

ชุมชนเมืองกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 (สุขุมวิท) ที่มุ่งสู่กรุงเทพมหานคร ประกอบกับปี พ.ศ. 2526 เกิดฝนตกหนักอย่างต่อเนื่อง และพื้นที่เมืองประสบปัญหาอุทกภัย (สถานีอุตุนิคมวิทยา, 2548) จึงเกิดแนวโน้มการตั้งถิ่นฐานในที่สูงอีกครั้ง นอกจากนี้ ประมาณปี พ.ศ. 2533 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจของประเทศ เริ่มเฟื่องฟูจากการลงทุนของต่างชาติ นั่นคือ ปัจจัยทางกายภาพทั้งจากธรรมชาติและการก่อสร้างของมนุษย์ และปัจจัยทางเศรษฐกิจ มีผลต่อทิศทางการเจริญเติบโตในระยะนี้

ปี พ.ศ. 2533 – 2539 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจระดับประเทศและความต้องการที่พักอาศัยแบบครอบครัวเดี่ยวที่มากขึ้น มีผลผลักดันให้เกิดการเจริญเติบโตของเมืองอย่างสูง ในทุกทิศทาง ยกเว้น ทิศเหนือ ที่มีการขยายตัวน้อยอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาการศึกษา ซึ่งเป็นพื้นที่ดังกล่าวเป็นที่สาธารณะประโยชน์ทุ่งฟ้าผ่า (สำนักงานธนารักษ์พื้นที่จันทบุรี, 2548) และมีพื้นที่ทหารกั้นอยู่ นั่นคือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจและทางสังคม มีผลต่อทิศทางการเจริญเติบโตในระยะนี้

ปี พ.ศ. 2539 – 2545 เป็นช่วงที่ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากค่าเงินบาทตกต่ำ ในระบบเศรษฐกิจระดับประเทศ การก่อสร้างอาคารใหม่จึงลดลงอย่างมาก ยกเว้น โครงการพัฒนาของภาครัฐ ซึ่งมีงบประมาณผูกพันต่อเนื่องเท่านั้น ทิศทางการเจริญเติบโตในทุกด้าน จึงลดลง แต่ในขณะเดียวกัน วิธีการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงที่ผ่านมา รูปแบบการบริโภค รูปแบบการพักอาศัย เช่น ความนิยมในการอาศัยอยู่ตามชานเมือง ซึ่งมีสภาพแวดล้อมที่ดี และพื้นที่กว้างขวาง หรือรูปแบบระบบครอบครัวที่เปลี่ยนไป เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ยังคงเป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดกิจกรรมของเมืองในพื้นที่ต่าง ๆ แต่ในปริมาณที่น้อย นั่นคือ ปัจจัยทางด้านสังคมยังมีผลในทางส่งเสริมการเจริญเติบโตของเมืองอยู่

โดยสรุป พบว่า การเจริญเติบโตของชุมชนเมืองจันทบุรี มีทิศทางไปทางตะวันตกเฉียงใต้ และทิศตะวันตกมากที่สุด และทิศใต้บางส่วน สำหรับพื้นที่เทศบาลเมืองจันทบุรี มีทิศทางการเจริญเติบโตของชุมชนสอดคล้องกับภาพรวมทั้งชุมชนเมือง คือมีทิศทางไปทางตะวันตกเฉียงใต้ ตามแนวนอนสายหลัก คือ ทางหลวงหมายเลข 3146 (ถนนท่าแฉลบ) และในขอบเขตพื้นที่ตามเขตปกครองของเทศบาลเมืองจันทบุรี ซึ่งมีภูมิประเทศ คือ แม่น้ำจันทบุรี และคลองน้ำใสเป็นของเขตจำกัดการเจริญเติบโตของชุมชน

รูปแบบการเจริญเติบโตของเมือง

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวม พบว่า การเจริญเติบโตของชุมชนเมืองจันทบุรีเป็นลักษณะแผ่กระจายจากศูนย์กลางออกไป ตามทฤษฎี “โครงสร้างเมืองศูนย์กลางเดี่ยวแบบล้อมรอบ” (The Concentric Zone Theory) มีศูนย์กลางเมือง คือ ตลาดซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าหรือย่านธุรกิจเป็น

แกนกลาง ล้อมรอบเป็นรัศมีวงแหวนด้วยย่านชุมชนพักอาศัย และชุมชนเกษตรกรรมตามลำดับ แต่เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของชุมชนเมืองจันทบุรี เป็นเนิน ที่ราบ และที่ลุ่ม สูงต่ำสลับกันไป มีใช้พื้นที่ราบทั้งหมด ทำให้การเจริญเติบโตเป็นไปโดยไม่สม่ำเสมอ รูปแบบการเจริญเติบโตไม่ตรงกับโครงสร้างเมืองศูนย์กลางเดี่ยวแบบล้อมรอบโดยสมบูรณ์ การขยายตัวจึงอยู่ภายใต้ข้อจำกัดทางธรรมชาติ ไม่เป็นไปตามทฤษฎีอย่างสมบูรณ์แบบ

และเมื่อระบบถนนเข้ามามีบทบาท ทำให้ชุมชนส่วนใหญ่ เกาะตัวกันอยู่สองฝั่งถนน เหมือนการขยายตัวแบบแนวเส้น (Linear Settlement) โดยถนนสายหลักหลายสาย มีลักษณะพุ่งออกจากศูนย์กลางเมือง เพื่อเชื่อมโยงกับอำเภออื่น หรือสถานที่สำคัญอื่น ๆ ดังนี้

1. ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 316 หรือ ถนนรักศักดิ์มงคล เชื่อมโยงเข้าสู่กรุงเทพจากทางทิศเหนือ
2. ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3153 หรือ ถนนพระยาตรัง เชื่อมโยงสู่อำเภอท่าใหม่ จากทางทิศตะวันตก ไปต่อเชื่อมกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 (สุขุมวิท)
3. ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3150 หรือถนนลาซาล เชื่อมโยงสู่อำเภอมะขาม จากทางทิศตะวันออก ไปต่อเชื่อมกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 (สุขุมวิท) และไปต่อเชื่อมกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 317 (จันทบุรี – สระแก้ว) ตามลำดับ
4. ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3146 หรือ ถนนท่าแฉลบ เชื่อมโยงสู่ท่าเรือท่าแฉลบ ซึ่งในอดีต เป็นที่ตั้งของด่านศุลกากรจันทบุรี จากทางทิศใต้

การเจริญเติบโตของเมืองจึงมีรูปแบบที่ค่อนข้างสอดคล้องตามทฤษฎี “โครงสร้างเมืองแบบเสี้ยว” (The Radial Sector Theory) คือ ลักษณะการขยายตัวจะเป็นไปตามแนวถนนออกไปจากศูนย์กลางเมืองทุกทิศทาง ซึ่งเป็นลักษณะพฤติกรรมตามธรรมชาติของมนุษย์ ที่นิยมอยู่ใกล้เส้นทางคมนาคมที่ติดต่อกันได้สะดวก (อาษา ทองธรรมชาติ, 2537)

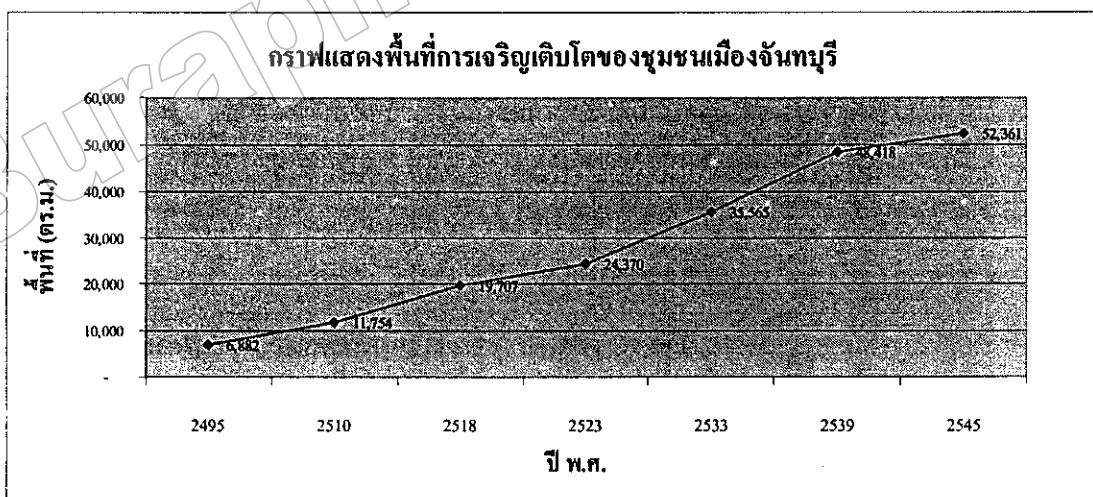
แต่ในขณะเดียวกัน การเจริญเติบโตของชุมชนใหม่ ๆ เป็นไปตามวัตถุประสงค์เฉพาะอย่าง เช่น ชุมชนย่านแรงงานเจียรไนพลอย บริเวณถนนศรีจันทร์ และชอยกระจำง, ศาลากลาง และชุมชนบ้านพักข้าราชการหลังศาลากลาง, ชุมชนโรงพยาบาลพระปกเกล้า, ชุมชนสถานบริการ และแหล่งบันเทิง ย่านศูนย์การค้าเจพีไรวา และแหล่งพักอาศัยของผู้ประกอบการขามคำคีน เป็นต้น สังเกตได้ว่า ที่กล่าวมานั้น เป็นกิจกรรมของเมืองที่แตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของผู้คนในเมือง เป็นกิจกรรมเฉพาะด้านที่แตกต่างกันไป และเกิดชุมชนพักอาศัยของผู้ประกอบการอาชีพในลักษณะเดียวกัน หรืออาชีพที่เกี่ยวข้องกัน ได้ อยู่ใกล้แหล่งงานนั้น ๆ เกิดเป็นกลุ่มชุมชนกระจัดกระจาย (มานะ บัวเผื่อน, 2532) ทำให้รูปแบบของการเจริญเติบโต มีส่วนที่สอดคล้องตามทฤษฎี “โครงสร้างเมืองแบบหลายศูนย์กลาง” (Multiple Nuclei Theory)

โดยสรุป สภาพการเจริญเติบโตของชุมชนเมืองจันทบุรี จึงเป็นลักษณะผสม (Mixed Pattern) ทั้ง 3 รูปแบบเข้าด้วยกัน โดยค่อนข้างใกล้เคียงกับทฤษฎีโครงสร้างเมืองแบบหลายศูนย์กลาง (Multiple Nuclei Theory) มากที่สุด เนื่องจากมีวัตถุประสงค์ของแต่ละชุมชนที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน และกระจายตัวอยู่ทั่วไป ไม่เป็นบริเวณที่แน่นอน

ส่วนในเขตเทศบาลเมืองจันทบุรี พบว่า การเจริญเติบโตของชุมชนสอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างเมืองแบบหลายศูนย์กลาง (Multiple Nuclei Theory) เนื่องจากชุมชนต่างๆ มีวัตถุประสงค์ในการรวมกลุ่ม และตั้งถิ่นฐานแตกต่างกันไป ตามลักษณะอาชีพ หรือแหล่งงาน เช่น ชุมชนย่านตลาดพลอย ชุมชนย่านศูนย์ราชการถนนเลียบริมแม่น้ำ ชุมชนย่านโรงพยาบาล พระปกเกล้า ชุมชนย่านสถานบันเทิงศูนย์การค้าเจฟไฟร์วาร์ว เป็นต้น โดยมีการพัฒนาระบบถนนสายย่อย ตามมาภายหลังจากมีชุมชนแล้ว

ปัจจัยที่มีผลต่อการเจริญเติบโตของชุมชนเมืองจันทบุรี

จากกราฟแสดงพื้นที่การเจริญเติบโตของชุมชนเมืองจันทบุรี ดังภาพที่ 5-1 แสดงให้เห็นว่า ช่วงปี พ.ศ. 2495-2518 มีการเพิ่มขึ้นของพื้นที่เมืองอย่างต่อเนื่อง เมื่อถึงช่วงปี พ.ศ. 2518-2523 ยังคงมีการเพิ่มขึ้นของพื้นที่เมือง แต่เป็นไปในอัตราที่น้อยลง และกลับเพิ่มขึ้นอีกครั้งในช่วงปี พ.ศ. 2523-2539 ในอัตราที่สูงขึ้น จนกระทั่งในช่วงสุดท้าย ในช่วงปี พ.ศ. 2539-2545 ซึ่งการเพิ่มของพื้นที่เมืองเริ่มช้าลง หรือการขยายตัวมีอัตราลดลงนั่นเอง

ภาพที่ 5-1 กราฟแสดงพื้นที่การเจริญเติบโตของชุมชนเมืองจันทบุรี ตลอดช่วงเวลาที่ศึกษา

จากการวิเคราะห์ทิศทาง และรูปแบบการเจริญเติบโตของเมืองที่ผ่านมา ประกอบกับ กราฟแสดงพื้นที่การเจริญเติบโตของชุมชนเมืองจันทบุรี ตลอดช่วงระยะเวลาที่ศึกษา คือ ปี พ.ศ. 2495 ถึง พ.ศ. 2545 ข้างต้น สามารถสรุปความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ตามช่วงเวลาที่ศึกษา ได้ดังนี้

ระยะแรก ประมาณปี พ.ศ. 2495 – 2518 ปัจจัยทางกายภาพ ตามธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับ ลักษณะภูมิประเทศ เช่น ที่ดอน ที่ลุ่ม ทางน้ำหลาก ฯลฯ เป็นตัวกำหนดการเจริญเติบโตของ เมือง อย่างชัดเจน

ระยะที่ สอง ประมาณปี พ.ศ. 2518 – 2533 ปัจจัยทางกายภาพที่เกี่ยวข้องกับ โครงสร้าง พื้นฐานที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ถนน สะพาน ฯลฯ เป็นตัวกำหนดการเจริญเติบโตของเมือง ร่วมกับปัจจัยทางเศรษฐกิจระดับชุมชน คือ ธุรกิจอัญมณี ที่สร้างรายได้อย่างสูงให้กับชาวจันทบุรี ทำให้เกิดธุรกิจสถานบันเทิง และสถานบริการตามมามากมาย แม้ว่าปัจจัยด้านการเมือง และการ บริหารกิจการของภาครัฐ เช่น แผนพัฒนาเทศบาล จะเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเจริญเติบโต แต่ก็ยัง สอดคล้องกับลักษณะทางกายภาพตามธรรมชาติอยู่

นอกจากนี้ ยังพบว่า ด้วยลักษณะภูมิประเทศของชุมชนเมืองจันทบุรี ที่เป็นเนินเตี้ย ๆ สลับกับที่ราบ และทัศนียภาพที่สวยงามของเขาสระบาป ทำให้เกิดปัจจัยทางสุนทรียภาพ แต่มีผล เพียงส่วนน้อย และเฉพาะบางบริเวณเท่านั้น

ระยะที่ สาม ประมาณปี พ.ศ. 2533 – 2539 ปัจจัยทางเศรษฐกิจระดับประเทศเป็น แรงผลักดันสำคัญอย่างยิ่งยวด ต่อการเจริญเติบโตของชุมชนเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทางด้านทิศ ตะวันออก และทิศใต้ของเมือง ที่มี การขยายตัวอย่างสูง แม้ว่าจะเป็นทางน้ำหลาก และที่ลุ่มเป็น ส่วนใหญ่ แต่เนื่องจากที่ดินราคาถูกกว่าบริเวณที่ดอน นักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์จึงเลือกวิธีการถม ดินในที่ลุ่ม และจัดสรรขาย แทนการซื้อที่ดินในที่ดอน ซึ่งเหมาะสมต่อการพักอาศัยมากกว่า ในขณะที่เดียวกัน เมื่อสภาพเศรษฐกิจดีขึ้น ปัจจัยด้านสังคมจึงเริ่มมีบทบาทสูงขึ้นตามไปด้วย ส่งผล ให้รูปแบบการดำรงชีวิตเปลี่ยนแปลงไป ทั้งการตั้งถิ่นฐานใหม่ใกล้แหล่งงานหรือแหล่งกิจกรรม ต่าง ๆ มากกว่าการพยายามเกาะกลุ่มในชุมชนเดิม การนิยมบริโภคสินค้าที่มีความสะดวก และ ภาพลักษณ์ดีจากห้างสรรพสินค้าต่าง ๆ มากกว่าจากตลาดสด การห่างไกลศาสนา ความนิยมสร้าง ครอบครัวเดี่ยว ล้วนแต่เป็นปัจจัยทางสังคมที่มีผลตามมาในระยะหลัง

ระยะที่ สุดท้าย ประมาณปี พ.ศ. 2539 – 2545 เป็นช่วงเศรษฐกิจของประเทศอยู่ใน ภาวะชบเซาด้วยผลกระทบของวิกฤติเงินบาทอ่อนค่าลง ทำให้ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ส่วนใหญ่ หดชะงักลง แต่ความเคยชินจากช่วงเศรษฐกิจทำให้ปัจจัยทางสังคมต่าง ๆ ยังคงอยู่ และเป็นแรง ขีดดันการเจริญเติบโตของชุมชนเมืองที่เหลืออยู่ในขณะนั้น

จากความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ตามช่วงเวลาที่ศึกษาดังกล่าว สามารถขยายความปัจจัยแต่ละด้านทั้งปัจจัยเชิงบวก (Positive Factor) ซึ่งดึงดูดให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นระบบ มีระเบียบแบบแผน และปัจจัยเชิงลบ (Negative Factor) ซึ่งผลักดันให้การพัฒนาเกิดขึ้นในบริเวณที่ขัดแย้งกับการตั้งถิ่นฐานตามธรรมชาติของมนุษย์ ในรายละเอียดได้ดังนี้

1. ปัจจัยทางกายภาพ ในอดีต การตั้งถิ่นฐานและการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ มักสอดคล้องกับลักษณะทางธรณีสัณฐานตามธรรมชาติ เช่น การสร้างบ้านเรือนบนที่ดอน น้ำท่วมไม่ถึง การเพาะปลูกข้าว ตามที่ลุ่ม น้ำขัง หรือการพักอาศัยตามริมสองฝั่งลำน้ำ บริเวณที่เป็นคันดินธรรมชาติ (Natural Levee) ซึ่งระดับน้ำปกติ ไม่อาจท่วมถึง และสามารถสัญจรทางน้ำได้สะดวก เป็นต้น ปัจจัยทางกายภาพอาจมีอิทธิพลอย่างมากต่อการตั้งถิ่นฐานในอดีต แต่เมื่อเวลาผ่านไป เทคโนโลยี และความต้องการใช้ที่ดิน ทำให้เกิดการเอาชนะธรรมชาติ แม้ว่าปัจจัยทางกายภาพจะถูกกลบเกล็นในระดับบุคคล หรือครัวเรือน แต่ในระดับเมืองหรือโดยภาพรวมนั้น ยังคงมีความสำคัญอยู่

2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ที่เห็นเด่นชัดเกิดขึ้นในช่วงยุคเฟื่องฟูของอณุมณี ที่ทำให้เกิดการหลั่งไหลของแรงงานจากต่างถิ่น และเกิดกิจกรรมเพื่อตอบสนองกระแสเงินสะพัด (นิยามณิจินดา, 2534) จนเกิดสถานบันเทิงต่าง ๆ และสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงตามมา ครั้งหนึ่ง และอีกครั้งหนึ่ง คือประมาณปี พ.ศ. 2533 – 2539 ที่เศรษฐกิจมหภาค คือ เศรษฐกิจระดับประเทศนั้นเป็นตัวจุดประกาย ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเมืองอย่างมาก ซึ่งการเฟื่องฟูของระบบเศรษฐกิจทั้งสองครั้งใหญ่ดังกล่าว เป็นเครื่องกระตุ้นการสร้างเมืองที่ดี หากภาครัฐสามารถเตรียมการสร้างเมือง สร้างระบบโครงข่ายถนน และสาธารณูปโภครองรับได้ทัน แต่ในทางปฏิบัติจริงพบว่า ภาครัฐมักรับมือปัญหา และแก้ไข มากกว่าการเตรียมการพัฒนาด้วยวิสัยทัศน์ จึงเกิดปัญหาการขยายตัวอย่างไร้ทิศทางตามที่ปรากฏ

อีกสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นมุมสะท้อนให้เห็นถึงระบบเศรษฐกิจ ในระดับท้องถิ่น ที่ส่งผลต่อการขยายตัวของเมืองอย่างไร้ทิศทาง คือ “ระบบการถือครองที่ดินของเศรษฐีเก่า และเศรษฐีใหม่” (สำนักงานที่ดินจังหวัดจันทบุรี, 2548) กล่าวคือ เศรษฐีหรือคหบดี ในยุคแรก ๆ ซึ่งปัจจุบันอายุเฉลี่ยอยู่ที่ 60 – 70 ปี นั้น มักถือครองที่ดินบริเวณที่เป็นเนิน ซึ่งมีทัศนียภาพที่งดงามของเขา สระบาปดึงดูดหรือที่ดอน ซึ่งน้ำท่วมไม่ถึง และที่ดินดังกล่าว มักอยู่ในบริเวณตัวเมืองปัจจุบัน แต่ที่ดินดังกล่าวมิได้ถูกนำมาพัฒนา ส่วนใหญ่ถูกปล่อยให้รกร้างว่างเปล่า ในขณะที่ เศรษฐียุคใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าพลอย และเพิ่งเติบโตในช่วงเวลา 20 – 30 ปีที่ผ่านมา มักซื้อที่ดินบริเวณที่ลุ่ม เนื่องจากมีราคาถูก และการเลิกเพาะปลูกข้าวของคนในท้องถิ่นนั้น รวมทั้งได้ทัศนียภาพของเขาสระบาปที่งดงาม การขยายตัวของเมืองจึงถูกดึงดูดไปยังด้านที่เป็นที่ลุ่ม เกิดการถมที่ และก่อสร้างถนนกีด

ขวางทางน้ำ จนเกิดปัญหาเมืองตามมา แต่อย่างไรก็ดี การแบ่งแปลงที่ดินของเศรษฐีเก่า เป็นมรดกให้ลูกหลาน และเกิดการซื้อขายเปลี่ยนมือ ประกอบกับปัญหาน้ำท่วมเมืองที่ซ้ำซากดังกล่าว จึงเกิดแนวโน้มการขายตัวใหม่ขึ้นสู่ที่ค่อนข้างสูง โดยเฉพาะถนนพระยาตรง ด้านทิศตะวันตกของเมือง

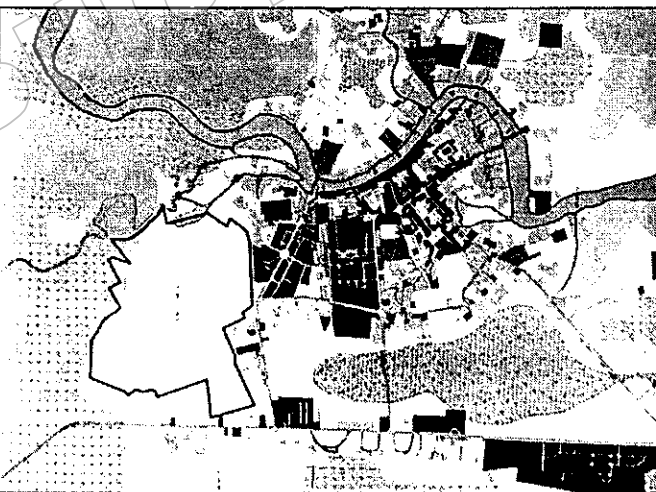
3. ปัจจัยด้านสภาพสังคม จากลักษณะความเป็นอยู่ดั้งเดิมมักผูกพันอยู่กับวัดหรือศาสนสถาน สืบเนื่องจากชุมชนที่กระจุกตัวอยู่ใกล้สถาบันศาสนา เริ่มมีการปรับเปลี่ยน เป็นการอยู่ใกล้แหล่งกิจกรรมอื่น ๆ หรือใกล้แหล่งงาน เช่น ตลาด โรงเรียน สถานที่ราชการ ศูนย์การค้า หรือสถาบันเท่งต่าง ๆ

นอกจากนี้ ระบบครอบครัวที่เริ่มเปลี่ยนแปลงขนาด จากครอบครัวใหญ่ที่มีครัวเรือนเฉลี่ย 5-6 คน กลายเป็นครอบครัวเดี่ยว ขนาดครัวเรือนเฉลี่ย 3-4 คน (สำนักงานสถิติจังหวัดจันทบุรี, 2547) อาจเนื่องจากความต้องการอิสระ และการขยายครัวเรือนใหม่ จึงเกิดกระแสดความต้องการบ้านพักอาศัยมากขึ้น เกิดธุรกิจอสังหาริมทรัพย์มากขึ้นตามมา นักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ซึ่งนิยมลดต้นทุน ด้วยการซื้อที่ดินราคาถูก จึงมักจะซื้อที่ดินบริเวณที่เป็นที่ลุ่ม

4. ปัจจัยด้านการเมือง และการบริหารกิจการของภาคราชการ นโยบายหรือแผนพัฒนาพื้นที่ โครงสร้างพื้นฐาน และสาธารณูปโภค สาธารณูปการส่วนใหญ่ เป็นการพัฒนาเพื่อบริการหรือแก้ปัญหาของแหล่งชุมชนที่เกิดขึ้นแล้ว โดยเฉพาะการพัฒนาที่เน้นการบริการทั่วถึงเพียงอย่างเดียว แต่ไม่ได้เป็นไปเพื่อการชี้แนะ หรือกำหนดทิศทางการพัฒนาเมือง เพื่อเตรียมรองรับชุมชนใหม่ที่จะเกิดขึ้น

แม้ว่าจะมีการวางผังของเมือง เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาไว้แล้ว (สำนักผังเมือง, 2508) แต่การนำไปปฏิบัติเป็นเพียงส่วนน้อย พิจารณาเปรียบเทียบจาก การใช้ประโยชน์ที่ดินปัจจุบัน พ.ศ. 2508 ผังการใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคต พ.ศ. 2528 และภาพถ่ายดาวเทียม พ.ศ. 2545 ดังภาพที่ 5-2 มีความเปลี่ยนแปลงตามแนวทางที่ผังเมืองกำหนดไว้น้อยมาก ปัญหาการพัฒนาให้เป็นไปตามผัง (Implementing) ถูกกลืนเลย เนื่องจากองค์ประกอบหลายประการ เช่น วิสัยทัศน์ของผู้บริหาร ความต่อเนื่องของการบังคับใช้ การมีสภาพบังคับ แต่ขาดลักษณะเชิงชวนให้ปฏิบัติตามของผัง การสร้างแรงจูงใจ การเสริมสร้างความเข้าใจ และความรู้พื้นฐานด้านผังเมืองให้กับประชาชน และการมองภาพเชิงองค์รวม เป็นต้น

5. ปัจจัยด้านสุนทรียภาพ หรือด้านความรู้สึกต่อทัศนียภาพ ซึ่งน่าจะเป็นส่วนหนึ่ง ที่มีผลต่อการเจริญเติบโตของเมือง แม้จะไม่เด่นชัดนัก ทั้งนี้ เนื่องจากพื้นที่บริเวณชุมชนเมืองจันทบุรีมีลักษณะเป็นเนินเตี้ย ๆ สลับกับที่ราบ รวมทั้งมีแนวเทือกเขาสะพานปล เป็นทัศนียภาพที่สวยงาม โดยเฉพาะในอดีตที่อาคารบ้านเรือนยังไม่บดบัง สืบเนื่องจากการตั้งสถาบันราชการ และชุมชนบ้านจัดสรรบริเวณหลังศาลากลางปัจจุบันในระยะแรก รวมทั้ง ชุมชนใหม่ ๆ บริเวณโดยรอบทุ่งสะพานปลที่เป็นที่ลุ่ม ในระยะหลัง

การใช้ประโยชน์ที่ดินปัจจุบัน พ.ศ. 2508

ผังการใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคต พ.ศ. 2528

ภาพถ่ายดาวเทียม พ.ศ. 2545

ภาพที่ 5-2 แสดงการเปรียบเทียบชุมชนเมืองจันทบุรี พ.ศ. 2508 กับ ผังการใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคต พ.ศ. 2528 และภาพถ่ายปัจจุบัน พ.ศ. 2545

ข้อเสนอแนะ

จากสรุปผลการวิจัยข้างต้น พบว่า การที่ปัจจัยในการเจริญเติบโตของชุมชนเมืองในยุคต่าง ๆ ไม่สามารถดำเนินไปโดยสอดคล้องกัน ทำให้การพัฒนาเมืองเป็นไปโดยไร้ทิศทางและเกิดปัญหาต่าง ๆ ของเมืองตามมาในภายหลัง ดังนั้นภาครัฐจึงควรมีนโยบายในการบริหารจัดการเมืองที่รัดกุม และเข้มงวดกว่าที่เป็นอยู่ รวมทั้งผู้บริหารควรได้มีโอกาสเพิ่มพูนความรู้ในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเมือง และทักษะการมองเชิงองค์รวมให้มากกว่าที่เป็นอยู่

ผลจากการวิจัยครั้งนี้ สามารถใช้เป็นแนวทางในการวางแผนเมือง หรือปรับปรุงผังให้สอดคล้องกับการขยายตัวของชุมชนเมือง กำหนดทิศทางการพัฒนาสาธารณูปโภคต่าง ๆ และประยุกต์ใช้เพื่อการบริหารจัดการเมือง (Urban Management) หรือการพัฒนาตามผังเมือง (Implement) โดยมีข้อเสนอแนะที่อาจเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเมือง อันเป็นผลสะท้อนจากการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

1. ควรใช้ปัจจัยทางกายภาพเป็นตัวนำ และกำหนดทิศทางการพัฒนา โดยมีปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยเสริม โดยควบคุมให้เศรษฐกิจระดับจุลภาคสอดคล้องกับระดับมหภาค นั่นคือเศรษฐกิจเมืองต้องยั่งยืนในตัวเองหรือได้รับผลกระทบน้อยที่สุด แม้ว่าเศรษฐกิจระดับประเทศจะผันผวนเพียงใดก็ตาม โดยมีปัจจัยด้านการเมือง และการบริหารกิจการภาคราชการ เป็นตัวขับเคลื่อนให้เป็นไปในแนวทางที่กำหนดไว้ ด้วยการกำหนดนโยบายสาธารณะที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ไม่เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยของการดำรงตำแหน่ง หรือการเลือกตั้ง

2. ควรมีมาตรการควบคุมการใช้พื้นที่เมืองให้เกิดความคุ้มค่าในลักษณะเมืองกระชับ (Compact City) ชุมชนไม่กระจัดกระจาย ซึ่งจะช่วยให้ภาครัฐประหยัดงบประมาณการลงทุนค่าสาธารณูปโภค และโครงสร้างพื้นฐาน ภาคประชาชนประหยัดเวลา และค่าน้ำมันเชื้อเพลิงในการเดินทาง เกิดการใช้พื้นที่อย่างคุ้มค่าจากใจกลางเมืองออกสู่รอบนอก โดยอาจส่งเสริมในรูปของภาษีเมือง (Urban Tax) ที่เน้นการใช้พื้นที่ใจกลางเมืองก่อนแล้วขยายวงออกไปสู่รอบนอก โดยมีทั้งมาตรการเชิญชวน และขดเชย

3. การศึกษาการเคลื่อนตัวของศูนย์กลางเมือง (Centroid) หรือที่ตั้งของศูนย์กลางพาณิชยกรรม สามารถใช้ทำนายแนวโน้มการเจริญเติบโตของชุมชน เพื่อกำหนดขนาด และขอบเขตของผังเมือง รองรับการพัฒนาในระยะยาว 20 – 30 ปีในอนาคต ซึ่งการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของศูนย์กลางเมืองควรมีการเก็บข้อมูลในระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งใกล้ชิดกับประชาชนที่สุด

4. ชุมชนเมืองจันทบุรีประกอบด้วยหลายเขตปกครอง มีการกำหนดแผนพัฒนาและการใช้ย่อยงบประมาณที่แตกต่างกัน ทำให้ยากแก่การบริหารจัดการทรัพยากร หรือแก้ปัญหาใหญ่ของ

เมือง เช่น ปัญหาอุทกภัยทั้งระบบ ปัญหาเศรษฐกิจเมือง ฯลฯ ดังนั้น แนวทางในการรวมเขตปกครองและยกระดับเป็นเทศบาลนคร น่าจะมีส่วนช่วยแก้ไขปัญหาทั้งชุมชนเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประหยัดงบประมาณมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันที่นโยบายกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ส่งผลให้การบริหารเชิงองค์รวมมีประสิทธิภาพลดลง

5. ควรมีการเก็บข้อมูลประวัติของเมืองในรูปแบบต่าง ๆ และรวบรวมไว้ในสถานที่เดียวกัน อย่างต่อเนื่อง เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าสำหรับผู้สนใจ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเมือง หรือแก้ไขปัญหาอย่างถูกต้องต่อไป